

відносин (за матеріалами періодичних видань) / Н. Заставецька // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т. Шевченка. Історичні науки. – 2006. – № 17 (112), жовтень. – С. 188-194.

7. Кінд-Войтюк Н. В. Краєзнавець Волині і церковний діяч Анатолій Дублянський / Н. В. Кінд-Войтюк // 36. навч.-метод. матеріалів і наук. статей істор. ф-ту ВДУ ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2001. – Вип. 6. – С. 123-127.

8. Купріянович Г. Акція руйнування православних церков на Холмщині і Південному Підляшші / Г. Купріянович. – Люблін: Wyd-wo-Drukarnia L-PRINT, 2008. – 120 с.

9. Павлюк І.З. Українська легальна преса Волині, Полісся, Холмщини та Підляшшя 1917-1939, 1941-1944 рр. / І. З. Павлюк / Національна академія наук України; Львів. наук. б-ка ім. В. Стефаника. Наук.-дослід. центр. періодики. – Л.: Камінь, 2001. – 285 с. – (Періодичні видання регіонів України).

10. Слободян В. Церкви Холмської єпархії / В. Слободян. – Л.: НТШ, 2005. – 560 с.

11. Cat-Mackiewicz C. A jednak kiedyś o tem trzeba będzie mówić / C. Cat-Mackiewicz // Słowo. – 1938. – 11 sierpnia.

12. Cat-Mackiewicz C. Dzieci na semaforach i zwrótnicach / C. Cat-Mackiewicz // Słowo. – 1938. – 30 lipca.

13. Cerkiew prawosławna nie może być miejscem agitacji ukraińskiej // Pustrowany Kurier Codzienny. – 1938. – 24 marca.

14. Czechowicz J. Zabytki Włodzimierza / J. Czechowicz // Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 7. – S. 3-4.

15. Iwanicki K. Łuck i zamek w Łucku / K. Iwanicki // Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 8. – S. 3-5.

16. Iwanicki K. Łuck i zamek w Łucku / K. Iwanicki // Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 9. – S. 5-8.

17. Jaworski P. Szkic historyczny o Wołyniu / P. Jaworski // Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 2. – S. 10.

18. Paczkowski A. Prasa polska w latach 1918-1939 / A. Paczkowski. – Warszawa: PWN, 1980. – 520 s.

19. Piotrowski W. Muzeum Ks. Ostrogskich w Ostrogu Wołyńskim / W. Piotrowski // Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 8. – S. 5-8.

20. Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 2. – S. 13-14; 1925. – № 7. – S. 5.

21. S. J. Migawki kresowe. Między Maciejowem a Przewałamami / J. S. // Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 15. – S. 13-14.

22. Tambor J. Procesy w Polsce / [pod. red. Marka Pytasza]. – Katowice: Wyd-wo Naukowe, 2001. – S. 318.

23. Wiatrowski A. Wiśniowiec / A. Wiatrowski // Przegląd Lubelsko-Kresowy. – 1925. – № 10. – S. 6-9.

Гаврилюк А.Н. Пресса межвоенной Польши об изучении и сохранении культурного наследия украинского населения западных этнических украинских земель

В статье рассматриваются материалы ряда периодических изданий Второй Речисполитой (1918-1939 гг.) на польском и украинском языках, в политическом контексте касавшихся судьбы памятников истории и культуры украинского сообщества в пределах этого государства. Обращено внимание на проблемы исследования и охраны в первую очередь церковной старины на подвластных тогда межвоенной Польше украинских этнических землях. Подчеркнуто, что многочисленные публикации по проблеме появились в середине – второй половине 1938 г. Это связано с варварской акцией уничтожения польской властью православных церквей на Холмщине и Южном Подляшье в течение мая-июля 1938 г. Прослежено отражение в печати хода и трагических последствий этой акции, отношение авторов публикаций к политике властей, позиции общественности страны относительно разрушения православных святынь.

Ключевые слова: межвоенная Польша, пресса, украинское население, культурное наследие, 1938 г.

Gavryliuk A.N. The press of Poland in a period between the wars concerning cultural heritage's studying and preservation of Ukrainian population inhabiting the western ethnic lands

The article reviews materials of serial publications of II Rich Pospolyta (1918-1939) in Polish and Ukrainian languages, which in political context refer to the future of Ukrainian community's history and culture all over this state. First of all, the attention is paid to the problems of investigation and custody of the church relic at the ethnic Ukrainian lands, dependent on Poland in a period between the wars. The article emphasizes, that numerous published works about this question appeared in the middle and the second part of 1938, which is mostly connected with the atrocious action of Orthodox churches' destruction by Polish authority at the territory of Kholmshchyna and Southern Podlyashya from May till July in 1938. The reflection in the press concerning course of events and tragic consequences of this action was shown, as well as the authors' attitude towards the government, the position of state's community about the Orthodox churches' destruction.

Key words: Poland in a period between the wars, the press, Ukrainian population, cultural heritage, 1938.

04.04.2011 p.

УДК [94: 726.6](477. 51)

**Ю.О. Карманов
Т.Г. Новик
П.В. Солобай**

НЕКРОПОЛЬ СПАСО-ПРЕОБРАЖЕНСЬКОГО МОНАСТІРЯ В НОВГОРОДІ-СІВЕРСЬКОМУ

В статті на підставі писемних джерел та археологічних досліджень розглядається історія виникнення та формування некрополя Новгород-Сіверського Спасо-Преображенського монастиря. За час свого існування монастирське кладовище стало значним комплексом, де були поховані сотні ченців обителі, настоятелі, відомі релігійні діячі та поважні жителі міста.

Ключові слова: монастир, некрополь.

Новгород-Сіверський Спасо-Преображенський монастир займає помітне місце серед історико-архітектурних комплексів Чернігово-Сіверської землі. Монастир, що колись знаходився у 2-х кілометрах нижче за течією р. Десни від стародавнього міста, нині розташований у східній частині м. Новгорода-Сіверського. Його виникнення дослідники відносять до другої половини XII ст., коли на цьому місці була збудована кам'яна Спасо-Преображенська церква [4, 78-79; 14]. Археологічні матеріали дозволяють датувати заснування поселення на монастирському пагорбі не раніше кінця XI – початку XII ст.

Монастир привертав і привертає увагу багатьох дослідників історії стародавнього міста, але, торкаючись діяльності багатьох культурних діячів, які прославили своєю діяльністю Сіверщину, мало хто звертає увагу на те, що за дев'ять століть на

території комплексу утворився унікальний некрополь, який потребує докладного дослідження. Серед спеціальних досліджень – колективна монографія «Некрополі України», в якій згадується некрополь Спасо-Преображенського монастиря та Троїцьке кладовище. Але дослідники згадують лише про дві особи, поховані на території монастиря, та про п'ять надгробків, «розкиданих по галявинах парку», де знаходилось Троїцьке кладовище [8, 132-135].

Цвинтар Новгород-Сіверського монастиря став останнім притулком сотень ченців обителі, багатьох настоятелів, відомих релігійних діячів, які перебували тут на покої, поважних жителів міста, благодійна та громадська діяльність яких була вшанована сучасниками.

Вже на другу половину XVIII ст. монастирське кладовище являло собою значний комплекс. У 1782 р. архіандрит Євстафій Пальмовський писав до Святійшого Синоду, що можливість ремонту стародавньої Преображенської церкви стає сумнівною, бо вона від останньої пожежі та зроблених по обох боках фундаменту значної кількості склепів порозтріскувалась і знаходиться в аварійному стані [7, 5]. Підтвердження цьому дали результати археологічних досліджень Спасо-Преображенського собору XII ст., проведених у 80-х рр. XX ст., коли було знайдено кілька десятків християнських поховань навколо стародавнього собору – ґрунтових і у склепах, які датуються XII-XVI ст. [2; 3]. Таким чином, некрополь на території монастиря почав формуватись вже з перших часів його існування.

Якщо звернутись до найдавнішої історії обителі, то перелік осіб треба починати від одного з перших Сіверських князів – Олега Святославича – брата головного героя «Слова о полку Ігоревім» князя Ігоря. Олег Святославич – єдиний з відомих династії Святославичів, хто був похований у Новгороді-Сіверському. Літопис говорить лаконічно: «...преставися Олег Святославич місяця генваря в 16 день и положиша у саятого Михаила потом же Игорь брат его седе в Новгороде Северскомъ» [10, 216]. Тут мова йде про літописну Михайлівську церкву, місце розташування якої викликали серед істориків різні припущення. Намагання прив'язати розташування цієї церкви до Чернігова виявились безпідставними, оскільки розробка Л.А. Беляєва довела неможливість її розташування там, де це припускав Б.О. Рибаків [1, 3-18]. До того ж слід пригадати, що Олег Святославич в хрещенні був Михайлом і розвивав політику незалежності Новгород-Сіверського княжого столу від Чернігівського, отже повинен був потурбуватися про княжу усипальницю в своєму стольному місті. Сьогодні така думка ще більше знаходить матеріальне підґрунтя після сенсаційної знахідки княжого терему неподалік від Спаського собору. Згідно з історичним

матеріалом архіандрита Венедикта Бурковського, стародавній собор монастиря (розібраний в кінці XVIII ст.) мав два приділи: Різдва́ний та Архангела Михаїла. В його матеріалах, в розділі про давні храми обителі, є відомості про княже поховання. В одному місці читаємо: «...из «Истории государства Российского» (тут посилання на Карамзина – Ю.К.) видим, что Новгород-Северский князь Олег Святославич, скончавшийся 16 января 1180 г., положен у святого Михаила. Поелику же не было Михайловской церкви ни в монастыре сем, ни в Новгород-Северске, то упомянутый князь погребен, как догадываются некоторые (здесь ссылка на «Черниговские губернские ведомости» 1853 г.), в Спасском монастыре, около придела св. Архангела Михаила» [5, 35-36]. Цей фрагмент тексту, схоже, належить редакції преосвященного Філарета Гумілевського, який готував матеріали до публікації, бо в іншому розділі про заснування монастиря дещо інший текст: «По летописи, в 1179 г. похоронен был Новгород-Северский князь Олег Святославич в церкви Архангела Михаила, а по запискам найдено, что эта церковь была в монастыре Северском и в память ея после устроен был придел в Спасском храме» [5, 33].

Літописна спадщина Спаського монастиря починається з 1552 р. Від того часу до нас дійшла грамота, надана обителі московським царем Іваном III; саме з цього документу бере початок перелік відомих настоятелів монастиря, з іменами яких пов'язані ті чи інші історичні події [11, 138-152].

Перші з відомих імен настоятелів, які можемо занести до монастирського некрологу, – це архіандрит Васіан, при якому кримські татари в середині XVI ст. попалили обитель. Далі можемо назвати архіандритів Варлаама та Варсофонія, нічим, окрім імені, невідомих. Архіандрит Захарій дворянського роду Ліхареви́х відзначився тим, що за його управління в обителі деякий час знаходив притулок Лжедмитрій – Григорій Отрепьев – на шляху до Києва.

Тривалий час в першій половині XVII ст. монастирем володіли єзуїти, але цей період мало досліджений і про їхнє кладовище на території обителі нічого невідомо.

З 1670 р., після переїзду архієпископської кафедри Лазаря Барановича до Чернігова, настоятелем монастиря став архіандрит Михайло Лежайський, з ім'ям якого пов'язане будівництво корпусу келій та мурованих кріпосних стін і веж, які є справжньою окрасою обителі. У 1690 р. він був одним з чотирьох кандидатів на місце київського митрополита. Помер Михайло Лежайський у 1699 р. у глибокій старості після 30-річного управління монастирем. 1702 р. обитель очолив колишній настоятель Чернігівського Єлецького монастиря архіандрит Нікон. Помер він 1 лютого 1710 р. Ніл Березовський – наступний

настоятель монастиря, у 1727 р. поставив свій підпис під присягою гетьмана Апостола. Він докладав великих зусиль до збереження старовинних володінь монастиря. Представився у січні 1733 р.

Архімандрит Созонт Волинець – з 28 січня 1738 р. наступний настоятель Спаського монастиря. Він довго йшов до цього призначення, хоча ще в 1727 р. Синод видав наказ чернігівському єпископу Радіону проізувати Созонта в архімандрита Новгород-Сівєрської обителі. За його службу, яку він відправляв у Голландії при міністрі та повноважному посланці Борисі Куракіні. Після п'яти років управління монастирем Созонт Волинець помер 1742 р.

Подаємо перелік настоятелів, які докладали зусиль на розбудову обителі і залишились покоїтись на монастирському цвинтарі: архімандрит Феоктист + 1770 р., Дмитрій + 1770 р., Кіпріан (?), Іосиф Тимошевич + 1 грудня 1777 р., Паїсій Яновський + 1777 р., Ієронім Яновський + 16 січня 1814 р., Інокентій Тихомиров + 1824 р., Геннадій Баранович + 8 серпня 1845 р., Афанасій + 23 вересня 1848 р., Никанор Пилаїв + 24 липня 1855 р., Венедикт Курковський + 8 лютого 1861 р.

Кіпріан народився в містечку Вороніжі Кролевецького повіту, в 1746 р. був пострижений в чернецтво в Новгород-Сівєрському монастирі. У 1747 р. рукоположений в ієродіакона, а згодом в ієромонаха. Проїшов тут всі сходинок послушництва – трапезне, ключницьке, палатницьке і казначейське, а потім був управителем земельних володінь монастиря. В 1753 р. став ігуменом Ростовського Зачаївського монастиря, в 1758 р. підвищений в архімандрита Ярославського Толгського монастиря. З 1763 р. за власним бажанням звільнений на покій в Новгород-Сівєрський монастир і деякий час, з 1770 р., керував ним [17, 166].

Цікава доля Ієроніма Яновського. Він був намісником Києво-Печерської лаври, з 1799 р. – архімандритом Києво-Михайлівського монастиря. В 1800 р. переведений до Новгород-Сівєрського монастиря. Його можна вважати одним з перших істориків обителі, бо він склав короткий опис монастиря, який надрукований в Історії Російської ієрархії [17, 169]. Помер на 88 році життя 16 січня 1814 р.

Інокентій Тихомиров – колишній ректор Новгородської семінарії – переведений до Новгород-Сівєрського монастиря 1814 р., помер 8 червня 1824 р.

Геннадій Баранович – колишній настоятель Іосифова Волоколамського, а згодом Данилова монастиря, член Московської духовної консисторії. Провів велику роботу з благоустрою та ремонту монастиря з 1825 р. і до смерті 8 серпня 1845 р. [17, с. 169].

Відзначили своєю діяльністю Новгород-

Сівєрський монастир і відомі архієреї свого часу. Деякі з них, хто за власним бажанням, а хто примусово, переселялися сюди на покій і залишались до кінця. 2 травня 1758 р. преосвященний Арсеній – митрополит Київський в Спаському монастирі ховав єпископа костромського Геннадія Андрієвського.

У 1785 р. префектом Новгород-Сівєрської семінарії замість Варлаама Шишатського став ієромонах Платон Романовський, будівничий Макошинського монастиря. Родом малоросіянин, він навчався в Переяславській семінарії та Київській академії. До Новгород-Сівєрського потрапив з переводом до єпархії єпископа Іларіона Кондратовського. З 1790 р. став ректором семінарії та викладачем філософії. Помер 23 лютого 1796 р. у віці 42 років і був похований у Новгород-Сівєрському монастирі преосвященим Іларіоном, який дуже високо цінував працю його на посаді ректора семінарії [15, 367].

У 1787 р., після закриття Новгород-Сівєрської єпархії, залишився на покій в Спасо-Преображенському монастирі єпископ Іларіон Кондратовський, відзначений ще за своє служіння оберієромонахом російської армії під час російсько-турецької війни 1769-1770 рр. [12, 65]. Єпископ Іларіон був похований під вівтарем Іллінської церкви у 1799 р. Місце його поховання було випадково відкрите під час реставраційних робіт будинку настоятеля і розвалу зруйнованих стін Іллінської церкви у 2003 р. В результаті обстеження знайденого склепу з'ясувалося, що під вівтарем було три поховання: згаданого вже єпископа Іларіона, першого губернатора Новгород-Сівєрського намісництва Іллі Журмана та його дружини – ктиторов Іллінської церкви. Ілля Журман помер у 1783 р. Згідно його заповіту та на його сімейні кошти була зведена в монастирі кам'яна церква Св. Пророка Божія Іллі. Вона була прибудована у вигляді двоповерхового будинку до настоятельського корпусу у 1786 р. та освячена 24 січня 1787 р. єпископом Новгород-Сівєрським Іларіоном в присутності імператриці Катерини II. Також на кошти Іллі Журмана був улаштований і різьблений дерев'яний золочений іконостас. До зведення цього храму прах намісника два роки стояв в підземному ході під монастирською дзвіницею, а потім був перенесений до вже освяченого храму Св. Іллі до склепу у вівтарі. Тут же згодом була похована була дружина намісника Агафія Давидівна (уроджена Стрешенцова, одна з родичок Розумовських [6, 65-70]), яка виконала заповіт свого чоловіка стосовно побудови церкви [17, 104-105].

Особливої уваги заслуговує постать колишнього ректора Новгород-Сівєрської духовної семінарії, згодом архієпископа Могилевської та Вітебської єпархії Варлаама Шишатського. Ще перебуваючи на посаді ректора семінарії, він зближається з

членами Новгород-Сіверського гуртка автономістів, що діалою знайшли на його політичних поглядах [17, 65]. Під час окупації Могилевського краю французами, сподіваючись на певну позитивну роль західної експансії, Варлаам Шишатський під час богослужіння проголошує здравницю Наполеону. Такий жест архієрея був засуджений. У 1813 р., за ухвалою Синоду, архієпископ був позбавлений сану та відправлений на заслання в Новгород-Сіверський монастир як простий чернець. Як згадується в численній літературі, Варлаам багато покаюнно плакав і від того осліп. Серед монастирської братії та міської інтелігенції він користувався великою повагою. Помер у 1823 р. Велика бібліотека покійного увійшла до зібрання Чернігівської духовної семінарії, крім 96 книг, що були відібрані для Санкт-Петербурзької академічної бібліотеки [9, 358-359].

Неможливо не згадати постать відомого літописця XVII-XVIII ст. Іосіфа Боболінського – уродженця Новгород-Сіверського. Приймавши постриг, він присвятив своє життя літературній діяльності. Тривалий час жив і працював у Чернігові, але на старості побажав переїхати до рідного міста. Помер у Спасо-Преображенському монастирі, де і був похований.

8 лютого 1861 р. помер настоятель Новгород-Сіверського монастиря архімандрит Венедикт Курковський. В миру Василій Курковський був родом з духовного звання Херсонської єпархії, отримав вищу освіту в Київській духовній семінарії. У 1831 р. прийняв чернецтво. До призначення у 1855 р. настоятелем Новгород-Сіверського монастиря був ректором Тобольської, а потім Харківської семінарії. Венедикт Курковський є автором «Описания Новород-Северского Спасо-Преображенского первоклассного мужескаго монастыря». Похований праворуч головного храму монастиря поруч із своїм попередником, архімандритом Никанором [17, 82-83].

У 1871 р. прибув на покій з Чернігова до Новгорода-Сіверського архієпископ Варлаам Денисов. З 1867 р. до 1872 р. управління архієпископа Варлаама – епоха в житті чернігівської єпархії. За його клопотання було відкрито вікаріатство, перетворена духовна консисторія, семінарія та повітові училища, зроблено представлення про перетворення класних монастирів в загальножитійні, розпочата справа щодо покращення побуту духовенства через складання нового розкладу приходів та поштових причтів. Архієпископ Варлаам помер 18 січня 1873 р. і був похований в новому Георгіївському приділі Свято-Іллінської церкви перед царськими вратами на місці, яке він сам вибрав. Причому звернули увагу на те, що тіло його зберегло «благоліпний» вигляд, не дивлячись на те, що покійний страждав на водяну хворобу, і що похований був тільки на шостий день і ніяких засобів від розкладання тіла застосовано

не було. Архієпископ Варлаам залишив після себе немало кількість творів, найбільш вагомий з яких – книга опису старожитностей та рукописів Кирило-Білозерського монастиря [18, 57-68].

Крім духовних осіб, на погості монастиря покояться відомі громадські діячі свого часу. В експозиції музею-заповідника знаходиться надгробна плита 1591 р. з вапняку, знайдена під час археологічних досліджень на території монастиря [2, 41-43]. Досліджуючи епітафію, вдалося установити, що вона стосується особи Димитрія Ізноскова – колишнього боярина Стародубського князя.

У 1838 р. за бажанням близьких родичів у Спасо-Преображенському соборі монастиря відбулось перепоховання тіла графа Олексія Кириловича Розумовського (1748-1822 рр.), яке спочатку було поховане в містечку Почепі [5, 104]. Граф О.К. Розумовський був сином останнього гетьмана України, генерала-фельдмаршала графа Кирила Григоровича та графині Катерини Іоанівни (Наришкіної). Він був першим міністром Міністерства народної освіти.

На монастирському та Троїцькому цвинтарі монастиря покояться члени родини Судієнків, славний козацький рід яких був започаткований за часів Гетьманщини онуком стародубського полкового судді Андрія Івановича – Степаном, сином новгород-сіверського отамана Івана Андрійовича.

Серед Судієнків – археограф-аматор, голова новгород-сіверського дворянства Михайло Йосипович (1803-1871 рр.), перу якого належить ряд документальних публікацій, зокрема стосовно гетьманів України. Завдяки його наполегливій праці була підготовлена книга у двох томах «Матеріали для вітчизняної історії», а також за власні кошти він видав у 1851 р. відому працю О. Шафонського «Описание Черниговского наместничества» [13, 98].

Якщо взяти до уваги, що Троїцький цвинтар, який знаходиться під стінами обителі, був земельною власністю Спасо-Преображенського монастиря, то перелік знаменитих осіб, які стосуються теми нашого дослідження, можемо продовжувати далі. На кладовищі стояла Троїцька дерев'яна церква, побудована дружиною стародубського полковника Лук'яна Журавко-Покорського у 1696 р. Згодом, у 1847 р. з причини цілковитої ветхості церква була розібрана, а на її місці у 1848 р. збудована соборним коштом нова дерев'яна, але з кам'яним фундаментом. На Троїцькому цвинтарі були поховані громадяни міста, які, як зазначав Венедикт Курковський, могли внести невеликий кошт на користь монастиря. З надгробних пам'ятників архімандрит згадує два: один – над прахом дружини колишнього директора місцевої гімназії Халанського, чавунний, споруджений дітьми, другий – цегляний, над прахом дружини колишнього місцевого поштмейстера Остелецького, споруджений

«горестным супругом» [17, 106].

1 серпня 1894 р. на Троїцькому кладовищі був похований старійший з викладачів місцевої жіночої гімназії Іван Григорович Македонський. Він працював інспектором народних училищ Чернігівської губернії до 1876 р., коли в чині статського радника був звільнений зі служби у зв'язку з хворобою. Тоді ж він переїхав до батьківського дому у Новгороді-Сівєрському та зайняв місце учителя природознавства у жіночій гімназії, де і прослужив 19 років. І.Г. Македонський був нагороджений орденами Станіслава 2-го ступеню та Анни 3-го ступеню [16].

Представлений список далеко не повний, Тема потребує подальших досліджень. Питання увічнення пам'яті знаменитих осіб Чернігово-Сівєрщини набуває особливої актуальності в час, коли відновився архітектурний комплекс Спасо-Преображенського монастиря і до майбутніх проектів є необхідність внести план створення меморіальної каплички на його території.

Посилання

1. Беляев Л.А. Из истории зодчества древнего Чернигова // Проблемы истории СССР. – М., 1974. – Т. 4.
2. Коваленко В.П., Куза А.В. Отчёт о раскопках собора XII в. в Новгород-Северском Спасо-Преображенском монастыре в 1981 г. – ДФ НАИЗ, № 441.
3. Коваленко В.П. Отчёт о раскопках собора XII в. Новгород-Северском Спасо-Преображенском монастыре в 1982 г. ДФ НАИЗ, № 444.
4. Куза А.В. Малые города Древней Руси. – М., Наука, 1989.
5. Курковский В. Описание Новгород-Северского Спасо-Преображенского первоклассного монастыря. – ЧЕИ. – Прибавления. – 1861.
6. Лазаревский А. Описание старой Малороссии. – К., 1888. – Т. 1.
7. Лопушинская А.Е. Спасо-Преображенский собор Спасо-Преображенского монастыря в Новгород-Северском // Проект ремонтно-реставрационных работ: историческая записка. – К., 1984. – Т. II.
8. Некрополи України. – К., 1999.
9. Описание бывшей Новгород-Северской епархии. – ЧГВ. – 1858. – № 46. – Часть неофициальная.
10. ПСРЛ. – СПб., 1908. – Т. 2.
11. Русина О.Б. Грамоти Новгород-Сівєрському Спасо-Преображенському монастирю (у копіях севського походження) // Український археографічний щорічник. – К., 1993. – Вип. 2. – Т. 5.
12. Федірко А.М. Діяльність Новгород-Сівєрського патріотичного гуртка автономістів // Сівєрщина в долі істориків та в історичних дослідженнях. – Київ – Новгород-Сівєрський. – 1996.
13. Федірко А.М. До біографії М.Й. Судієнка // Скарбниця Української культури / Матеріали ювілейної наукової конференції, присвяченої 100-річчю Чернігівського історичного музею. – Чернігів, Сівєрянська думка. – 1996.
14. Холостенко Н.В. Исследование памятника XII в. в г. Новгороде-Северском // Сборник сообщений Киевпроекта. – 1958. – № 1-2.
15. ЧГВ. – 1858. – № 47.
16. ЧГВ. – 1894. – № 28.
17. ЧЕИ. – Прибавления. – 1861. – № 2.
18. ЧЕИ. – Прибавления. – 1873. – № 4.

Список скорочень

ПСРЛ – полное собрание русских летописей
 ЧГВ – Черниговские губернские ведомости
 ЧЕИ – Черниговские епархиальные известия

Карманов Ю.А., Новик Т.Г., Солобай П.В. Некрополь Спасо-Преображенского монастыря в г. Новгород-Северском

В статье на основании письменных источников и археологических исследований рассматривается история возникновения и формирования некрополя Новгород-Северского Спасо-Преображенского монастыря. За время своего существования монастырское кладбище стало значительным комплексом, где были погребены сотни монахов обители, настоятели, известные церковные деятели и жители города.

Ключевые слова: монастырь, некрополь.

Karmanov Yu.O., Novyk T.H., Solobai P.V. The cemetery of the Novgorod-Siverskyi Spaso-Preobrazhenskyi monastery

The history of genesis and formation of a cemetery of the Novgorod-Siverskyi Spaso-Preobrazhenskyi monastery on the basis of written sources and archeological excavations is being and lazed in the article. During its existence the monastery's cemetery had become a considerable complex were the hundred of monks, fathers-superiors, famous church figures and simple locals are buried.

Key words: monastery, cemetery.

01.04.2011 р.

УДК 726.84(477.51-25)

**В.Я. Руденко
 Т.Г. Новик**

АЛІПСЬВИ ПЕЧЕРИ В ЧЕРНІГОВІ. ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ЗБЕРЕЖЕННЯ

В статті розглядається історія виникнення, архітектура, художньо-декоративне оздоблення, дослідження та сучасний стан збереженості однієї з маловідомих пам'яток печерного будівництва – Аліпсєвих печер в Чернігові. Підземний комплекс розташований на території Болдиних гір. За офіційною інформацією, пам'ятка була створена на початку ХХ ст. ієромонахом Троїцького Іллінського монастиря Аліпсєм (О. Яковенко). Наразі печери перебувають в занедбаному стані. Пам'ятка потребує досліджень та реставрації.

Ключові слова: Болдини гори, печери, чернець.

У Чернігові, який вже більше тисячоліття є центром однієї з найдавніших на Русі православних епархій, збереглася велика кількість споруд культового призначення різних часів. Окрему групу пам'яток складають печери – так здавна на Русі прийнято називати штучні підземні споруди, що призначалися для життя ченців чи їх поховань. Найбільш відомі з них – Антонієві печери колишнього Болдиногорського Богородичного (з XVII ст. – Іллінського; Троїцького Іллінського) монастиря, який був заснований у 1069 р. «батьком